

II. Судово-інтерпретаційні аспекти

Віктор Шишкін

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
суддя Конституційного Суду України у відставці
(м. Київ, Україна)
vi_iwshysh@yahoo.com

УДК 340.5

АБСОЛЮТНІСТЬ ПРАВА ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ (ПОЗИЦІЇ ФЕДЕРАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА)

АНОТАЦІЯ. Така правова категорія, як гідність людини, що міститься у ст. 3 Конституції України, на превеликий жаль, не піддавалася аналізу і трактуванню в Україні органом конституційної юрисдикції, який є єдиним, хто мав би це зробити докладно і багатоаспектно, за більш ніж два десятиріччя свого існування, виходячи із конституційно-правової природи його статусу – тлумача Основного Закону нашої держави. Це породжує правовий вакуум у всій національній теорії щодо прав людини, оскільки право гідності людини, як і право на життя, є визначальним для інших основних прав людини. У такій ситуації ознайомлення з теоретичними напрацюваннями, які здійснили аналогічні інституції країн Європи щодо людської гідності, стає актуальним.

Змістовне спрямування статті має ціллю висвітлити лише один із багатьох аспектів, але домінуючий, у доктринальних позиціях Федерального Конституційного Суду Німеччини (ФКС), який стосується абсолютності принципу, закладеного у ч. 1 ст. 1 Конституції Федеративної Республіки Німеччина (Конституція ФРН) – *людська гідність є недоторканною*. У межах такої цілі є намагання показати той шлях, який вже пройшов ФКС, а його юридично-концептуальні бачення і виклад залишаються сталими. Значну низку доктринальних положень щодо властивостей людської істоти і цінності конкретної особистості ФКС заклав ще на початку своєї діяльності і в подальшому їх переважно розвиває, беручи до уваги суспільні виклики і потреби певного історичного періоду.

Метою статті є показ теоретичних підходів і “розгортання” висхідної й основоположної суті ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН для інших основних прав, зазначених у ній. Теоретичні тлумачення у рішеннях ФКС, які ґрунтуються на світоглядних філософських поглядах щодо “образу” людини, вже стали серцевиною не лише конституційної доктрини у Німеччині, а й у системі юридичної освіти майбутніх

© Віктор Шишкін, 2018

Віктор Шишкін

правників. Зважаючи на це, вони є вартими наукової і практичної уваги для подальшого розвитку українського конституціоналізму загалом й особливо для української конституційної юрисдикції зокрема.

Ключові слова: гідність людини; недоторканність гідності людини; людська гідність; гідність людства; засновницький і основоположний характер та висхідне і функціональне значення конституційних положень щодо гідності людини; зобов'язання державної влади; конституційна доктрина в рішеннях Федерального Конституційного Суду Німеччини.

Для людського соціуму є природнім усвідомлена реакція на суспільні потрясіння (катаклізми), яка проявляється у доктринальних філософських і соціальних поглядах на відповідні явища і навіть відображається в усталених нормативних приписах. На такому зламі опинилося після Другої світової війни німецьке суспільство, яке, завдяки оприлюдненню системної інформації про жахливі злочини націонал-соціалістичного режиму, що з волі того ж німецького народу панував понад 10 років у колись цивілізованій Німеччині, почало усвідомлювати власну вину за природу злочинів їх колишньої влади. Такою філософською і правовою реакцією стали положення Конституції Федеративної Республіки Німеччина (далі – Конституція ФРН) для германських земель, яку було прийнято в 1949 р. Розділ I “Основоположні права” став візитівкою цього післявоєнного акта, а приписи ст. 1 щодо *недоторканності людської гідності, невідчужуваності прав людини як основи будь-якої людської спільноти, миру і справедливості у світі, їх обов'язковості для влади як безпосередньо діючого права* стали висхідними принципами існування німецького суспільства і держави.

Конституційна норма залишається декларативною і навіть “мертвою”, якщо її не використовують у правозастосуванні або через трактування її суті і дороговказуючої значущості, не визначають за орієнтир у застосуванні інших “практичних” норм. Функцію “вдихання життя” у положення першого речення – *людська гідність є недоторканою*¹ – ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН взяв на себе Федеральний Конституційний Суд Німеччини (далі – ФКС) через свої трактування цієї норми щодо різних життєвих ситуацій безпосередньо, а також у сув'язі її з іншими конституційними нормами чи приписами галузевих законів. Автору статті вдалося знайти більше півсотні рішень, які за свою півстолітню історію ухвалив ФКС, застосовуючи ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН. Свій доктринальний погляд на абсолютність права людської гідності ФКС виводив ще на зорі своєї діяльності, спираючись на ідеї стосовно гідності людини, які заклали і популізували основополож-

www.pravoua.com.ua

¹ Німецькі правники вживають два терміни: *Die Würde des Menschen* – “гідність людини”, який безпосередньо зазначений у тексті Конституції ФРН, та *Die Menschenwürde* – “людська гідність”, який розуміють також у значенні “гідність людства”.

ники німецької класичної філософії, серед яких особливе місце надавалося вченню І. Канта. Синтезовані висловлювання філософа із його творів “Основи метафізики моралі” і “Критика чистого розуму” можна викласти у твердження, що статус гідності настільки високий, що не допускає будь-якого оціночного еквіваленту; природна або вроджена гідність належить усім людям і ґрунтується на здатності кожної людської істоти (на відміну від істот тваринного світу) до встановлення морального права.

У контексті статті звернемо увагу на співвідношення словосполучень: “людська гідність” або “гідність людства” (як поняття вони є тотожними) зі словосполученням “гідність людини”, саме про яку писали класики німецької філософії епохи І. Канта. Їхні філософські розмірковування були зумовлені не лише персональними розумовими здібностями, а й потребами тодішніх суспільних відносин у Європі і Північній Америці, коли вже значні прошарки населення боролися проти монархічного абсолютизму і за подолання такого ганебного явища, як рабство і кріпацтво, тобто привласнення людини людиною. І якщо “гідність людини” як індивідуалізоване ставлення до людини з боку влади і суспільства стало певною цінністю американської та французької революцій XVIII ст. і знайшло нормативне відображення у Біллі про права і у Декларації прав людини і громадянина, то ставлення до гідності людства загалом, як до колективної сукупності людей, ще тоді не заволоділо розумом більшості. Лише колосальні людські жертви і жахіття двох світових воєн XX ст., у розв’язанні яких винні правлячі кола всіх держав-учасниць, та особливо вкрай цинічне ставлення до життя і гідності людини з боку тих, хто уособлював тоталітарні режими країн-агресорів у Другій світовій війні, актуально загострили питання гідності людства, якщо потурається гідність людини. Нова свідомість “вихлюпнулася” у юридичному звинуваченні лідерів гітлерівської Німеччини та імператорської Японії у скоєнні найтяжчих міжнародних злочинів – *злочинів проти миру і людства*, а також у злочинній діяльності проти людства деяких державних органів цих країн.

Метою дослідження є показ теоретичних підходів і “розгортання” висхідної й основоположної суті ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН для інших основних прав, зазначених у ній.

Необхідно зазначити, що стаття не є закликом чи прагненням до дискусії, яка останнім часом виникла у середовищі німецьких теоретиків конституційного права з приводу нібито “надмірної абсолютизації” погляду на право людської гідності, яку неможливо ідеально досягнути для кожного².

² Ernst-Wolfgang Böckenförde, ‘Die Würde des Menschen war unantastbar’ (2003) 204 Frankfurter Allgemeine Zeitung 33.

Розробники й укладачі Конституції ФРН філософську теорію гідності людства не лише декларативно підняли на вищий юридично-унормований рівень, а й через покладення на всю державну владу зобов'язання поважати і захищати людську гідність створили захисний механізм, убезпечивши у такий спосіб цю норму від спроби відступу органів державної влади від цієї доктрини (*базовою основою є кореспондуючий зв'язок статей 1 і 20 Конституції ФРН*). Таким чином ФКС у своїх теоретичних підходах щодо тлумачення ст. 1 мав достатньо ґрунтовні доктринально-філософські орієнтири, а це дало йому підстави для висновку, що *людською гідністю є не лише індивідуальна гідність відповідної особи, а й гідність людини як родової істоти*³. Така позиція спонукає до висновку, що гідність як суспільна цінність є притаманною всьому людству і неповага до гідності однієї людини стає неповагою до всіх.

Закладені з самого початку людського існування потенційні здібності є достатніми для того, щоб виникла людська гідність⁴. Тобто кожен має її, незважаючи на індивідуальні властивості, фізичний або психічний стан, його дії, соціальний статус та відповідну тривалість його особистого людського життя⁵. Людська гідність притаманна також і тому, хто не може діяти осмислено. Гідність не втрачається також унаслідок “негідної” антисоціальної поведінки особи, навіть, якщо вона, як зазначив ФКС, у тяжкий та неприйнятний спосіб виступила проти всього того, що Основний Закон з його системою цінностей поставив під свій захист⁶. Вона (*гідність*) не може бути відібрана у людини⁷. Водночас, на думку ФКС, образ людини в Конституції ФРН не є образом ізольованого суверенного індивідууму; Конституція ФРН більше звертається до відносин “індивідуум – спільнота” у розумінні зв'язку особи із суспільством й одночасно її зв'язаності самим суспільством, але без зачіпання її власної цінності, що впливає зі спільного змісту, який закладено у статтях 1, 2, 12, 14, 15, 19, 20 Основного Закону⁸. Така позиція відображає раніше зазначений висновок, що гідність людини нерозривно пов'язується із гідністю людства.

Абсолютність права людини на гідність в її нормативній фіксації ФКС виводить із кількох напрямів аналізу ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН, що одночасно вказує на універсальність норми, її багатовартісне значення і різнобічний підхід до її змісту з боку суду, який зважає на специфіку кон-

³ BVerfGE 87, 209 (228).

⁴ BVerfGE 39, 1 (41); 88, 203 (251 f.).

⁵ BVerfGE 87, 209 (228); 96, 375 (399); 115, 118 (152, 158); BVerfGK 3, 49 (52 f.); 7, 120 (122).

⁶ BVerfGE 35, 202 (235 f.); 64, 261 (284); 72, 105 (115); 109, 133 (149 ff.); 115, 118 (161); BVerfGK 7, 120 (122).

⁷ BVerfGE 87, 209 (228); 109, 133 (150); 115, 118 (152); 117, 71 (89).

⁸ BVerfGE 4, 7 (15 ff.).

кретних обставин. Залежно від предмета звернення, ФКС сконцентровує акценти переважно на двох значеннях вказаної норми – висхідному (основоположному для суспільних цінностей і нормативної бази) та функціональному. Однак, застосовуючи цю норму вже в її функціональному значенні, ФКС у доктринальних висновках обов'язково ґрунтується на її основоположному статусі, про що йтиметься далі.

Комплексно розглядаючи обидва речення ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН, ФКС сформулював кілька категоричних імперативів. Відповідно до одного людська гідність становить найвищу суспільну цінність, що надає праву людини на гідність статусу фундаментального права і, на відміну від будь-яких інших усвідомлених прав, воно не може бути піддане жодним обмеженням⁹. У рішенні у справі про заборону Комуністичної партії Німеччини у 1956 р. ФКС зазначив, що гідність людини вимагає також відкривати для неї у вільному демократичному устрої якомога ширший шлях для її самовідповідальної участі у прийнятті рішень, спрямованих на користь всього загалу¹⁰. Можна вважати, що у таких позиціях одночасно акумулюються погляди на людську гідність як на визначальну суспільно-моральну цінність, так і одночасно на її цінність серед правових принципів. Підтвердженням цього є позиції ФКС, за якими він вбачає саме у гідності людини центр системи цінностей Конституції¹¹.

За іншим імперативом людська гідність становить найвищу правну цінність саме всередині конституційного правопорядку¹². Така позиція ФКС вже є дороговказом – щоб всі органи влади, якщо вони поважають верховність конституційного устрою Німеччини, були зобов'язані у своїй діяльності відштовхуватися від усвідомлення ними поваги до людської гідності. ФКС у питанні, чи має положення ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН характер основного права, не вбачав ніякої конституційної проблеми, яка вимагала б більш детального обґрунтування, на що звертають увагу німецькі науковці¹³. ФКС із початку його практичної діяльності не допускав сумнівів стосовно верховенства норми про людську гідність, завжди розглядаючи її як “домінуюче право”¹⁴.

⁹ BVerfGE 5, 85 (204); 6, 32 (41); 27, 1 (6); 30, 173 (193); 32, 98 (106, 108); 33, 23 (29); 35, 202 (221); 35, 366 (376); 50, 166 (175); 52, 233 (247); 72, 105 (115); 96, 375 (398); 102, 370 (389); 109, 279 (311); 115, 118 (152).

¹⁰ BVerfGE 5, 85 (204 f.).

¹¹ BVerfGE 7, 198 (205); 21, 362 (372); 24, 119 (144); 35, 202 (225); 36, 174 (188); 39, 1 (43); 72, 155 (172).

¹² BVerfGE 12, 45 (53); 30, 1 (39); 45, 187 (227); 48, 127 (163); 69, 1 (22); 82, 60 (87); 89, 346 (353); 117, 71 (89); BVerfG, 1. Kammer des Ersten Senats, Beschluß vom 27.10.2006 – 1 BvR 2103/06 – juris.

¹³ Christian Starck, in: Hermann von Mangoldt and Friedrich Klein and Christian Starck (Hrsg), *Das Bonner Grundgesetz, Bd. 1, 5. Aufl., München 2005, Art. 1 Rn. 28*; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Bd. IV: Die einzelnen Grundrechte, 1. Halbband: Der Schutz und die freiheitliche Entfaltung des Individuums, 1. Kapitel, 1. Abschnitt: Der Schutz der Existenz, Persönlichkeit und Rechtsstellung des Menschen, § 97: Die Würde des Menschen* (2006) 3-118, 62.

¹⁴ BVerfGE 1, 97 (99, 106); 1, 332 (333, 343, 348); 13, 132 (152); 50, 166 (170); 15, 249 (255); 15, 283 (286); 28, 151 (163); 28, 243 (243 f., 263); 51, 43 (58); 56, 363 (373); 59, 128 (141); 61, 126 (137).

За такими світоглядними підходами ФКС логічно й об'єктивно визнав ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН “*основоположною нормою*”¹⁵, від якої, як від висхідної, має виходити (стартувати) сутність усіх інших правових норм. Із таким твердженням корелює і його висновок про те, що ця конституційна норма займає серед них найвищий ранг¹⁶. Таким чином, основою своєї правової доктрини ФКС зробив “засновницький характер” (вираз М. Морлока¹⁷), саме цього права, виокремивши його із низки інших основних конституційних прав, і досі дотримується цієї позиції. Відповідно до такої доктрини система цінностей основних прав Конституції ФРН цілком опанована визнанням домінанти гідності людини в кожному з них¹⁸. Виходячи із розуміння ФКС конституційних положень, недоторканність людської гідності покладено в основу всіх основних прав¹⁹. Всі вони разом підпадають під вплив ціннісних уявлень, який іде від ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН²⁰. Тому людська гідність є для ФКС фундаментом²¹, “корінням всіх основних прав”²², у яких він цілком вбачає подальшу конкретизацію принципу людської гідності²³, тобто інші основні (окремі) права випливають із людської гідності й одночасно гарантують її захист²⁴.

Позитивно-правове значення такого погляду ФКС є у тому, що зазначена норма стає обов'язковим масштабом для всієї державної діяльності, визначає й обмежує державну мету та завдання, навіть легітимність держави і права. Відомий доктринальний коментатор Конституції ФРН Г. Дюріг запровадив для цієї ситуації визначення – “етичний неспокій”, який привносить у систему суб'єктивно-публічних прав й одночасно фактично зобов'язує структурувати всю правову систему у таку конструкцію, щоб не лише державні, а й навіть позадержавні кола (окремі особи чи представники суспільних утворень) не мали б правової можливості своїми діями порушити людську гідність. Стосовно правової ролі людської гідності як основоположної норми у контексті питання щодо універсальності прав людини на академічному рівні докладно висловлювалися німецькі науковці²⁵. Однак ФКС не обмежується авторитетом

¹⁵ BVerfGE 27, 344 (351); 32, 373 (379); 34, 238 (245).

¹⁶ BVerfGE 54, 148 (153); 54, 341 (357); 56, 216 (235); 61, 126 (137); 72, 155 (170); 79, 256 (268); 95, 220 (241); 96, 375 (398).

¹⁷ Martin Morlok, Selbstverständnis als Rechtskriterium (Ius Publicum, Bd. 6), Tübingen 1993, S. 69.

¹⁸ BVerfGE 6, 32 (36); 21, 362 (369); 27, 1 (6); 30, 173 (193); 32, 98 (108); 52, 223 (247).

¹⁹ BVerfGE 30, 173 (194).

²⁰ BVerfGE 6, 32 (36); 27, 1 (6); 30, 173 (313).

²¹ BVerfGE 107, 275 (284).

²² BVerfGE 93, 266 (293).

²³ BVerfGE 93, 266 (293); 107, 275 (284); 109, 279 (313).

²⁴ BVerfGE 35, 202 (235); 36, 174 (188); 50, 290 (338).

²⁵ Klaus Dicke, ‘Die der Person innewohnende Würde und die Frage der Universalität der Menschenrechte’ in: Heiner Bielefeldt and Winfried Brugger and Klaus Dicke (Hrsg), *Würde und Rechte des Menschen, Festschrift für Johannes Schwartländer zum 70.* (1992) 161-182, 164.

наукової думки, бо вона не має нормативного характеру, тому розвиває такий погляд у своїх рішеннях. Якщо положення Конституції ФРН про основні права, як правило, позначають захисні межі відповідної сфери життєдіяльності людини (родина, освіта, професія, житло, праця, користування свободами), то норму щодо людської гідності ФКС може використовувати без прямого зв'язку із певною соціальною галуззю і у такий спосіб створює їй конституційно-правову роль норми “об’ємної загальності”. Водночас він не розглядає її як “няньку” іншим нормам. Якщо норми загального права особистості є самі по себе безпосереднім проявом людської гідності, то встановлені ними відповідні межі діють абсолютно²⁶.

Від доктринального проголошення ціннісного верховенства цієї норми ФКС переходить до її оцінки з позиції функціональності, починаючи із захисної функції в аспекті недоторканності, констатує, що жодна людина за жодних обставин не може бути позбавлена права людської гідності²⁷. Дотримання людської гідності та її захист належать до конституційних принципів Конституції ФРН²⁸, за непохитність яких передусім відповідає публічна влада, що взяла на себе сміливість і тягар управляти суспільними процесами. Згідно з цим кожній людині належить соціальне право на цінність та повагу, а це диктує заборону перетворювати її у простий об’єкт держави або піддавати її такому поводженню, яке принципово ставить під питання суб’єктну цінність людини²⁹.

Визначальною ознакою саме нормативного права людини на гідність є те, щоб бути захисним правом, яке виводиться як із вимоги недоторканності, конституційованої у першому реченні ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН³⁰ (*ФКС одразу, ще на початку своєї діяльності, вважав, що ця норма захищає людину від негативних втручань*), так і з другого речення цієї ж частини, за змістом якого вся державна влада зобов’язана дотримуватися гідності людини. Відповідно до концептуальної суті положень, що закладені у цих двох реченнях, державній владі забороняється порушувати гідність людини діями чи засобами³¹, а на основі речення другого ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН на державу одночасно покладається категоричне зобов’язання захищати гідність людини у будь-яких ситуаціях. Це означає захист і від таких посягань на людську гідність, як приниження, переслідування, наклепництво або зневага, які передусім походять із боку

²⁶ BVerfGE 75, 369 (380).

²⁷ BVerfGE 109, 133 (150).

²⁸ BVerfGE 45, 187 (227); 87, 209 (228); 96, 375 (398), 102, 370 (389). 109, 133 (149).

²⁹ BVerfGE 27, 1 (6); 45, 187 (228); 109, 133 (149 f.).

³⁰ BVerfGE 1, 97 (104).

³¹ BVerfGE 115, 118 (152).

третіх осіб³², а також від інших способів поведінки, які позбавляють окрему особу її права на повагу до неї як людини. Державна влада повинна протидіяти вказаним негараздам, дотримуючись виконання її зобов'язань на захист³³. Такий обов'язок діє у тому разі, якщо хтось робить наклеп на іншу особу і цей наклеп є проявом зневаги, наприклад, через невизнання або приниження особистісних якостей та властивостей особи, які є визначальними для суті існування людини³⁴. На думку ФКС, із обов'язку захищати людську гідність випливає, поряд з іншим, також і зобов'язання захищати людське життя³⁵.

Беручи до уваги таке бачення недоторканності людської гідності, ФКС обрав сталу позицію визнання абсолютно захищеної стрижневої сфери приватної життєдіяльності. Було зазначено, що захист людської гідності конкретизується також і в основоположному праві, що міститься у ч. 1 ст. 13 Конституції ФРН. Недоторканність помешкання має тісний зв'язок із людською гідністю й одночасно перебуває у близькому зв'язку з конституційно-правовою вимогою обов'язкової поваги до сфери людини, на виключно приватний особистісний розвиток. У разі втручання в неї держави, це порушуватиме гарантовану кожній людині недоторканну свободу на її розвиток у найособистіших справах, які стосуються лише її. Окремій особі саме в її помешканні повинно бути надано право бути залишеною у спокої³⁶. Одночасно ФКС зробив спробу висвітлити деякі елементи належності до стрижневої сфери приватної життєдіяльності, зазначивши, що розвитку особистості у такій сфері належить можливість вираження таких внутрішніх процесів, як відчуття і почуття, а також міркування, уявлення і переживання найособистішого виду, і саме без побоювання, що державні установи за цим слідкують. Приватне помешкання визначено як "останній притулок", який є засобом дотримання людської гідності. Хоча це і не вимагає абсолютного захисту приміщень приватного помешкання, але все ж потребує абсолютного захисту поведінки людини в цих приміщеннях, якщо вона уявляє через нього свій індивідуальний розвиток у стрижневій сфері приватної життєдіяльності. Заходи для захисту людської гідності необхідні не лише у тих ситуаціях, в яких окрема особа є з собою на одинці, а й тоді, коли вона перебуває у контакті з іншими³⁷.

³² BVerfGE 1, 97 (104); 88, 203 (252); 96, 375 (400); 102, 347 (367); 107, 275 (284); 115, 118 (152).

³³ BVerfGE 107, 275 (284); 115, 118 (152); BVerfG, Urteil des Ersten Senats, NJW 2008, S. 822 (829).

³⁴ BVerfGK 3, 39 (53).

³⁵ BVerfGE 39, 1 (41); 45, 187 (254 f.); 46, 160 (164); 49, 24 (53); 49, 89 (142); 57, 250 (284 f.); 88, 203 (251, 252); 115, 118 (152).

³⁶ BVerfGE 56, 37 (42, 49); 80, 109 (121); 95, 220, (241, 242).

³⁷ BVerfGE 109, 279 (313, 314 f.).

У цьому ж рішенні ФКС висловився і щодо акустичного контролю з боку влади житлових приміщень людини. Вагомою тезою є констатація, що не кожний акустичний контроль житлової площі порушує зміст гідності людини, передбачений у ч. 1 ст. 13 Конституції ФРН. Законне уповноваження, яке спрямоване на контроль житлової площі, повинно містити гарантії недоторканності людської гідності, а також відповідати фактичним вимогам ч. 3 ст. 13 Конституції ФРН та іншим її вимогам. Якщо акустичний контроль житлової площі, який спирається на таке уповноваження, призводить до запису інформації з абсолютно захищеної сфери приватного життя, він повинен бути негайно перерваний і запис повинен бути стертий, а будь-яке використання такої інформації виключається. Згідно з цим органи кримінального переслідування перед початком відповідного заходу повинні брати до уваги в межах свого прогнозування можливі індикатори з врахуванням важливих стрижневих подій у житті, що підлягає прослуховуванню³⁸.

У контексті наведеного ФКС не вважає наявним порушення людської гідності, якщо ознайомлення із приватними письмовими документами схожими за змістом на щоденникові записи може надати відомості про причини і підстави злочину, тобто є можливість здійснювати обов'язкове розслідування у межах унормованого, згідно з принципами правової держави, кримінального провадження в тому обсязі, коли утворюються основи для справедливої оцінки дій, що відбулися, яку насамперед вимагає матеріальний принцип відповідальності за наявності вини, який виводиться із ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН³⁹.

Примус до самооговору також зачіпає гідність людини, зізнання якої використовується проти неї самої. Неприйнятним і таким, що порушує гідність людини є примус до створення власними свідченнями передумов для кримінально-судової оцінки⁴⁰. Аналогічно оцінюється примус до надання свідчень у захищену основними правами сферу приватної життєдіяльності окремої особи⁴¹. Так само, як обвинувачений необмежено на основі Конституції ФРН може зберігати мовчання відносно кримінально-правового обвинувачення, так само він є захищений від того, щоб у межах кримінального провадження проти його волі входити у конфронтацію із життєвими обставинами, які стосуються його найінтимнішої особистої сфери. Цього вимагає належне кожній людині й утворююче її гідність ставлення до її власного "Я"⁴².

³⁸ BVerfGE 109, 279 (319, 320).

³⁹ BVerfGE 80, 367 (379).

⁴⁰ BVerfGE 109, 279 (313).

⁴¹ BVerfGE 33, 367 (374); 109, 279 (330).

⁴² BVerfGE 80, 367 (379).

Функція держави щодо захисту життя людини є настільки беззаперечною й однозначною, що у ФКС не було якоїсь вкрай серйозної необхідності для глибокого тлумачення конституційного положення, а тому цей обов'язок він трактував через захист гідності людини – *життя кожної окремої людини належить до найвищих правових цінностей. Обов'язок держави захищати його впливає безпосередньо із речення першого ч. 2 ст. 2 Конституції ФРН. Поряд із цим він впливає із категоричного припису речення другого ч. 1 ст. 1⁴³, а також із речення першого ч. 2 ст. 2 у поєднанні із реченням другим ч. 1 ст. 1, що зобов'язує державу захищати кожне людське життя. Цей захисний обов'язок є вичерпним⁴⁴.*

Таким чином, зобов'язання держави щодо дотримання та захисту гідності людини стає вже і для самого ФКС вартісним рішенням⁴⁵.

Концептуальні розвідки ФКС стосовно недоторканності людини та її абсолютної гідності мають значення передусім для *кримінального правосуддя*. Саме з метою дотримання людської гідності владі забороняється призначати жакливі, нелюдські та принизливі для людини (*тим самим для людства*) покарання⁴⁶. Державна влада може карати людину лише тоді, коли винуватість особи, у вчиненні кримінально-караного діяння, була доведена в суді у законний спосіб⁴⁷. До кримінального провадження, що здійснюється в особливий спосіб, застосовується той принцип, коріння якого походять від ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН, що не можна без зайвих слів, поспішно та зверхньо розпоряджатися правами окремої особи⁴⁸. Недопустимим є також примушувати когось свідчити (висловлюватися) проти себе й у такий спосіб обвинувачувати самого себе у злочині або у порушенні громадського порядку⁴⁹ і, нарешті, за ув'язненням, який відбуває покарання в установах системи *виконання* покарань, мають бути збережені всі основоположні передумови його індивідуальної та соціальної екзистенції⁵⁰.

Виходячи із зазначеного, цілком природно, що ФКС, спираючись на п. 4 а ч. 1 ст. 93 Конституції ФРН, піддає перевірці через призму шуканої конституційної норми акти публічної влади, що були оскаржені за допомогою конституційної скарги⁵¹. При цьому він однозначно розглядає

⁴³ BVerfGE 45, 187 (254 f.).

⁴⁴ BVerfGE 46, 160 (164).

⁴⁵ BVerfGE 39, 334 (349).

⁴⁶ BVerfGE 1, 332 (348); 45, 187 (228); 50, 125 (133); 50, 205 (215); 72, 105 (115 f.); 109, 133 (150); BVerfGK 7, 120 (122).

⁴⁷ BVerfGE 25, 269 (285); 45, 187 (228, 259 f.); 59, 125 (133); 50, 205 (214); 57, 250 (275); 80, 244 (255); 86, 288 (313); 95, 96 (140); 96, 245 (249); 110, 1 (13).

⁴⁸ BVerfGE 9, 89 (95); 38, 105 (114).

⁴⁹ BVerfGE 55, 144 (150); 56, 37 (43 f.); 95, 220 (241).

⁵⁰ BVerfGE 45, 187 (228); BVerfG, 2. Kammer des Zweiten Senats, NJW 1993, S. 3190 (3190); BVerfGK 7, 120 (122 f.).

⁵¹ BVerfGE 1, 97 (99, 100 ff.); 1, 332 (347, 348); 15, 249 (255 f.); 16, 191 (194); 27, 1 (5 ff.); 45, 187 (223, 227 ff.); 61, 126 (137 f.).

ч. 1 ст. 1 (як у межах перевірки допустимості відповідних скарг⁵², так і перевірки їх обґрунтованості⁵³) як самостійний масштаб основного права, придатного до виміру на його основі правомірності скарги. Наприклад, Другий Сенат ФКС у рішенні від 5 лютого 2004 р. стосовно скарги проти необмеженого строку попереджувального ув'язнення залучив 'основоположне право із ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН', поряд з іншими конституційними нормами⁵⁴, як самостійну підставу перевірки, і відхилив конституційну скаргу після змістовного аналізу аргументу про необхідність дотримання людської гідності як необґрунтовану, що була спрямована проти відповідного закону⁵⁵. Однак для нас тут є важливим не ставлення до змісту скарги, а саме методологічний підхід ФКС – розглядати різні ситуації через призму *основоположної* норми, якщо цього потребують обставини справи. Відповідним чином діяв той самий Сенат, ухвалюючи рішення від 8 листопада 2006 р. у питанні – чи відповідає Основному Закону подальше виконання вироку про довічне позбавлення волі, ухваленого у зв'язку із небезпечністю злочинця, також у тому випадку, якщо раніше визнана як особлива тяжкість вини зараз вже більше не вимагає подальшого виконання такого вироку⁵⁶.

Суддя ФКС у відставці Д. Хьоміг, не замахуючись на абсолютність норми ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН, трохи “приземляє” її, вважаючи, що вона виконує одночасно з наведеними функціями і так звану *послугову функцію*, коли “співпрацює” в системі з іншими конституційними принципами, наприклад, із загальним принципом рівності у ч. 1 ст. 3 Конституції ФРН або з принципами соціальної держави чи принципом демократії. Така позиція виходить із того, що конституційне право зобов'язує державну спільноту забезпечувати особам, які з незалежних від них причин є неспроможними самі себе утримувати, певні, щонайменше мінімальні, передумови для гідного людського існування та економічний мінімум екзистенції⁵⁷. Вважається, що *послугове* значення ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН проявляється також і у тому питанні, коли ФКС допускає наявність у держави обов'язку на виконання довічного ув'язнення у такий спосіб, щоб при цьому враховувалися основи людської гідності, щоб ув'язнена особа мала конкретний і принципово реальний шанс у разі позитивно-

⁵² BVerfGE 1, 97 (103 ff.); 1, 332 (343); 6, 7 (9); 12, 113 (123); 15, 283 (286); 28, 151 (159); 28, 243 (254 ff.).

⁵³ BVerfGE 1, 97 (104 ff.); 1, 332 (333, 347); 15, 249 (255 f.); 16, 191 (194); 20, 31 (32); 22, 21 (28); 28, 151 (163); 28, 243 (243 f., 264); 49, 24 (64); 50, 256 (262); 52, 256 (261); 56, 363 (393); 59, 128 (163); 61, 18 (27).

⁵⁴ BVerfGE 109, 133 (151, 156 ff., 167 ff., 180 ff., 187 ff.).

⁵⁵ BVerfGE 109, 133 (134, 149 ff.).

⁵⁶ BVerfGE 117, 71 (89 ff., 95, 115 f., 95 ff., 110 ff., 114 f. 116 ff.).

⁵⁷ BVerfGE 40, 121 (133); 45, 187 (228); 48, 346 (361); 75, 348 (360); 82, 60 (80, 85); 84, 133 (158); 85, 360 (385 f.); 89, 346 (353), 91, 93 (111); BVerfGK 5, 237 (243).

го розвитку її особистості бути пізніше звільненою⁵⁸. Однак це питання дискусійних смаків.

Серйозним викликом, який обумовив пошук неординарних підходів до трактування права людської гідності, стали новітні прояви тероризму, зокрема захоплення пасажирських літаків і скерування їх, як зброю, разом із пасажирами на наземні об'єкти. Тому не можна не згадати докладно рішення ФКС стосовно Закону про забезпечення безпеки повітряного руху (далі – ЗпЗБПР), в якому фактично висвітлено три ситуативні погляди на норму ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН. Домінуючим тут є висновок за запитанням – чи може людина розглядатись у певній ситуації як об'єкт уваги держави і тоді держава може не зважати на конституційне застереження щодо права людської гідності. ФКС, на кшталт застосування математичного закону – доказ від зворотного, пішов через аналіз уповноваження держави на збиття літаючого об'єкта, який становить загрозу життю людей, яке держава за конституційним обов'язком має захищати. У такий спосіб ФКС проаналізував ситуативні обставини з такими висновками.

(а) Уповноваження на збивання лише викрадачів.

Перший сенат у рішенні стосовно уповноваження на збивання літаків, яке закріплюється у ЗпЗБПР, звертається до аспекту самовідповідальності, який впливає зі становища людини як суб'єкта. Сенат вважає, що застосування зазначеного уповноваження лише проти злочинців є таким, що не суперечить гарантії людської гідності, бо це відповідатиме тому становищу викрадачів, яке обумовлене викраденням ними повітряного судна з метою скоєння вбивства як самовизначених відповідальних суб'єктів, а тому наслідки визначеної ними самостійно поведінки можуть спрямовуватися їм персонально, тобто вони взяли на себе відповідальність за спричинені ними події, зокрема і щодо свого життя⁵⁹. Фактично ФКС їх визнав об'єктами зусиль держави.

(б) Уповноваження на збиття невинуватих жертв

У протилежність до переднього висновку, формулу “людина – об'єкт” як доказ порушення гідності людини у пасажирів-жертв через збиття викраденого повітряного судна, ФКС використовує для обґрунтування порушення людської гідності, трактуючи у своєму розумінні припис абзацу 3 § 14 ЗпЗБПР⁶⁰. Суд щодо цього кола осіб виходить із екстремаль-

⁵⁸ BVerfGE 45, 187 (245); 64, 261 (272, 281); 72, 105 (116 f.); 86, 288 (312); 109, 133 (150 f.); 113, 154 (164); 117, 71 (94 f.).

⁵⁹ BVerfGE 115, 118 (160 f.).

⁶⁰ BVerfGE 115, 118 (153, 159); 115, 188 (157). Відповідно до приписів абзацу 4 § 13, абзацу 3 § 14 ЗпЗБПР втручальні заходи держави мають здійснюватися лише в межах так званого регіонального (речення друге ч. 2 ст. 35 Конституції ФРН) або над-регіонального (ч. 3 ст. 35 Конституції ФРН) надзвичайного катастрофічного становища, тобто лише у випадках внутрідержавного попередження загроз чи боротьби із ними. ФКС якраз говорив про ситуацію “передбаченої абзацом 3 § 14 ЗпЗБПР невійськової

ної ситуації, яка відзначається просторовою тісністю повітряного судна, що перебуває у польоті, та із того становища, у якому перебувають його пасажери та екіпаж – вони не можуть самостійно впливати на розвиток подій на борту і, таким чином, безпомічно та беззахисно перебувають не лише в руках викрадачів, а й держави. Якщо за таких обставин держава цілеспрямовано прийматиме і виконуватиме розпорядження про збиття повітряного судна і внаслідок цього пасажири літака із майже стовідсотковою вірогідністю загинуть, то, на думку ФКС, у такому способі дій держави та вбивстві як засобу порятунку інших людей, наприклад на землі, треба вбачати перетворення жертв у предмет (об'єкт) та позбавлення цих потребуючих захисту жертв їхніх прав, а це не поєднується із ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН. ФКС одночасно розписав умови екстремальної життєвої ситуації, вважаючи, що утворюється таке фактичне становище, яке має вигляд державного вбивства, що призвело до встановлення ним (судом) наявності порушення людської гідності⁶¹.

(с) *Обов'язок держави на захист з урахуванням людей на землі*

Не залишилося відкритим питання стосовно державного обов'язку забезпечити захист людей на землі, саме проти яких напад викрадачів і мав бути спрямований. ФКС визначає, що застосування уповноваження, що міститься в абзаці 3 § 14, не може виправдовуватися за допомогою посилання на обов'язок держави щодо забезпечення захисту на користь тих осіб, проти життя яких має бути використане повітряне судно як знаряддя вбивства⁶². Це обґрунтовується шляхом звернення до досить широких оціночних, вартісних та організаційних меж розсуду у держави під час виконання нею конституційно-правових обов'язків на забезпечення захисту⁶³. Обґрунтовується також і тим, що держава, використовуючи уповноваження на збиття літака відповідно до ЗпЗБПР, втручається у неприйнятний з точки зору ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН спосіб у життя беззахисних жертв, які так само потребують захисту від нападу на повітряне судно, і цим держава гребує заборонаю вбивства, яке впливає із норми про захист людської гідності⁶⁴. У результаті цього захисне право ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН досягає пріоритету щодо цілеспрямовано-навмисних дій держави⁶⁵, і над її більш широким обов'язком захищати кожну окре-

події у повітрі”, виходячи із цієї ситуації про використання збройних сил “у невійськовий спосіб”.

⁶¹ BVerfGE 115, 118 (153 f.).

⁶² BVerfGE 115, 118 (159 f.).

⁶³ BVerfG, 1. Kammer des Ersten Senats, NJW 2001, S. 594; NJW 2001, S. 2957 (2959); NJW 2006, S.3409.

⁶⁴ BVerfGE 115, 118 (159 f.).

⁶⁵ Питання, щодо конституційно-правових відносин захисного права та обов'язку на забезпечення захисту в межах ч. 1 ст. 1 Конституція ФРН, див.: Manuel Ladiges, *Die Bekämpfung nicht-staatlicher Angreifer im Luftraum: unter besonderer Berücksichtigung des § 14 Abs. 3 LuftSiG und der strafrechtlicher Beurteilung der Tötung von Unbeteiligten* (Schriften zum Öffentlichen Recht, Bd. 1068) (2007) 375 ff.; Reinhard Merkel, ‘§ 14 Abs. 3 Luftsicherungsgesetz: Wann und warum darf der Staat töten?’ in: *Juristenzeitung*, Bd. 62, Heft 8 (2007) 373-385, 376; Jochen von Bernstorff, *Pflichtenkollision und Menschenwürdegarantie. Zum*

му особу від нападів третіх осіб, який може містити зовсім невизначений кінцевий результат⁶⁶ та не мати відповідного зв'язку із людською гідністю⁶⁷.

Наведені висновки ФКС викликали бурхливу дискусію в наукових колах Німеччини, але позиція офіційного органу держави є офіційною позицією.

Варто також подивитися на абсолютність права на гідність із погляду ФКС на носіїв цього права. За судовим резюме – малолітні діти⁶⁸, неповнолітні⁶⁹, особи, які потребують постійної чи тривалої допомоги, наприклад, психічно хворі⁷⁰ – є істотами з власною людською гідністю. ФКС констатував, що навіть після смерті носія цього права держава залишається зобов'язаною захищати особу від того, щоб її загальне право на повагу, дотримання якого спирається на недоторканність людської гідності, не було дискредитоване та принижене⁷¹ або щоб не відбувся негативний вплив на моральний, особистісний та соціальний ціннісний багаж, якого померлий набув завдяки його прижиттєвій діяльності⁷². Так само не має значення і належність до громадянства⁷³. Відповідно до позиції ФКС людська гідність належить кожному носію людського життя, зокрема й ненародженому людському життю⁷⁴, а не лише після народження людини чи ще далі, коли вже сформована людська особистість. Однак із конституційно-правової точки зору залишається поки що відкритим інше питання – з якої стадії розвитку все це починається. Однозначно ще не вирішено – чи виникає людське життя вже із поєднанням яйцеклітини зі сперматозоїдом⁷⁵, як це, наприклад, вже припускають сучасні знання у галузі медичної антропології. Юридично стриманий ФКС поки ще лише визначився, що “у будь-якому випадку” з моменту як тільки запліднене яйце розташується у матці, то можна виходити із того, що людське життя вже почало існувати⁷⁶. Однак за такої обставини тоді вже

Vorrang staatlicher Achtungspflichten im Normbereich von Art. 1 GG, in: *Der Staat*, Bd. 47, Heft 1 (2008) 21-40, 24 ff.; Ulrich Palm, 'Die Person als ethische Rechtsgrundlage der Verfassungsordnung' in: *Der Staat*, Bd. 47, Heft 1 (2008) 41-62, 56.

⁶⁶ BVerfGE 115, 118 (164).

⁶⁷ BVerfGE 115, 320 (358 f.).

⁶⁸ BVerfGE 24, 119 (144); 57, 361 (382); 72, 155 (172); 79, 51 (63).

⁶⁹ BVerfGE 74, 102 (124 f.).

⁷⁰ BVerfGE 58, 208 (225).

⁷¹ BVerfGE 30, 173 (194); BVerfG, 2. Kammer des Zweiten Senats, NJW 1994, S. 783; NJW 1994, S. 783 (784); 1. Kammer des Ersten Senats, NJW 2001, S. 2957 (2958 f.).

⁷² BVerfG, 1. Kammer des Ersten Senats, NJW 2001, S. 594; NJW 2001, S. 2959; NJW 2006, S. 3409.

⁷³ BVerfGE 50, 166 (175).

⁷⁴ BVerfGE 39, 1 (36 ff.); 88, 203 (251 f.).

⁷⁵ BVerfGE 88, 203 (251). У науковій літературі на це питання вже є позитивна відповідь: Wolfgang Graf Vitzthum, Eher Kant als Klon, in: Kristian Kühl (Hrsg), *Juristen-Rechtsphilosophie (Schriften zu Rechts- und Staatsphilosophie)* Bd. 8 (2007) 213-230.

⁷⁶ BVerfGE 88, 203 (251 f.).

не є вирішальним раніше стале твердження – чи усвідомлює носій свою гідність і чи розуміє, що її треба плекати?

Не оминув ФКС і нові суспільні погляди на деякі аспекти суспільного та традиційного життя. Його системне трактування ч. 1 ст. 2 у поєднанні з багатоаспектним змістом ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН дозволяє у книзі реєстрації народжень виправляти запис чоловічої статі транссексуала у тому випадку, коли згідно з медичними відомостями йдеться про вже незворотній випадок транссексуалізму, тобто здійснено операцію, внаслідок якої змінено стать⁷⁷.

Фрагментарно наведені позиції ФКС у різноаспектних вимірах ціннісного значення суті ч. 1 ст. 1 Конституції ФРН ілюструють глибину розуміння німецькими конституціоналістами висхідних положень Основного Закону в їх ретроспективі, теперішньому значенні і в перспективі.

Висновки. Навіть непоглиблений і лише системно-фрагментарний аналіз наведених позицій із рішень ФКС дає підстави стверджувати, що людська гідність, на сучасному етапі цивілізаційного розуміння німецькими правниками її абсолютності, перебуває над державою і позитивним правом. Зазначене обумовлює висновок, що “людська гідність”, але вже як правова категорія, є висхідним принципом й одночасно правовим підґрунтям для усіх основних прав людини, а також ідеєю розвитку суспільного життя. Органу конституційної юрисдикції в Україні варто було б взяти на озброєння хоча б методологію підходів німецьких правників до тих визначальних цінностей, що відображені в Конституції України.

REFERENCES

List of legal documents

Cases

1. *BVerfGE* 1, 97 (99, 100, 103 ff, 106) (in German).
2. *BVerfGE* 1, 332 (333, 343, 347, 348) (in German).
3. *BVerfGE* 4, 7 (15 f.) (in German).
4. *BVerfGE* 5, 85 (204. f.) (in German).
5. *BVerfGE* 6, 7 (9) (in German).
6. *BVerfGE* 6, 32 (36, 41) (in German).
7. *BVerfGE* 7, 198 (205) (in German).
8. *BVerfGE* 9, 89 (95) (in German).
9. *BVerfGE* 12, 45 (53) (in German).
10. *BVerfGE* 12, 113 (123) (in German).
11. *BVerfGE* 13, 132 (152) (in German).
12. *BVerfGE* 15, 249 (255 f.) (in German).
13. *BVerfGE* 15, 283 (286) (in German).

⁷⁷ *BVerfGE* 49, 286 (297 ff.).

14. *BVerfGE* 16, 191 (194) (in German).
15. *BVerfGE* 20, 31 (32) (in German).
16. *BVerfGE* 21, 362 (369, 372) (in German).
17. *BVerfGE* 22, 21 (28) (in German).
18. *BVerfGE* 24, 119 (144) (in German).
19. *BVerfGE* 25, 269 (285) (in German).
20. *BVerfGE* 27, 1 (5, 6) (in German).
21. *BVerfGE* 27, 344 (351) (in German).
22. *BVerfGE* 28, 151 (159, 163) (in German).
23. *BVerfGE* 28, 243 (243 f., 254 ff, 263, 264) (in German).
24. *BVerfGE* 30, 1 (39) (in German).
25. *BVerfGE* 30, 173 (193, 194, 313) (in German).
26. *BVerfGE* 32, 98 (106, 108) (in German).
27. *BVerfGE* 32, 373 (379) (in German).
28. *BVerfGE* 33, 23 (29) (in German).
29. *BVerfGE* 33, 367 (374) (in German).
30. *BVerfGE* 34, 238 (245) (in German).
31. *BVerfGE* 35, 202 ((221, 225, 235 f.) (in German).
32. *BVerfGE* 35, 366 (376) (in German).
33. *BVerfGE* 36, 174 (188) (in German).
34. *BVerfGE* 38, 105 (114) (in German).
35. *BVerfGE* 39, 1 (36 ff, 41, 43) (in German).
36. *BVerfGE* 39, 334 (349) (in German).
37. *BVerfGE* 40,121 (133) (in German).
38. *BVerfGE* 45, 187 (223, 227 f., 245, 254 f., 259 f.) (in German).
39. *BVerfGE* 46, 160 (164) (in German).
40. *BVerfGE* 48, 127 (163) (in German).
41. *BVerfGE* 48, 346 (361) (in German).
42. *BVerfGE* 49, 24 (53, 64) (in German).
43. *BVerfGE* 49, 89 (142) (in German)
44. *BVerfGE* 49, 286 (297 ff.) (in German).
45. *BVerfGE* 50, 125 (133) (in German).
46. *BVerfGE* 50, 166 (170, 175) (in German)
47. *BVerfGE* 50, 205 (214, 215) (in German).
48. *BVerfGE* 50, 256 (262) (in German).
49. *BVerfGE* 50, 290 (338) (in German).
50. *BVerfGE* 51, 43 (58) (in German).
51. *BVerfGE* 52, 223 (247) (in German).
52. *BVerfGE* 52, 256 (261) (in German).
53. *BVerfGE* 54, 148 (153) (in German).
54. *BVerfGE* 54, 341 (357) (in German).
55. *BVerfGE* 55, 144 (150) (in German).
56. *BVerfGE* 56, 37 (42, 43 f., 49) (in German).
57. *BVerfGE* 56, 216 (235) (in German).
58. *BVerfGE* 56, 363 (373, 393) (in German).
59. *BVerfGE* 57, 250 (250, 284 f.) (in German).
60. *BVerfGE* 57, 361 (382) (in German).
61. *BVerfGE* 58, 208 (225) (in German).
62. *BVerfGE* 59, 125 (133) (in German).
63. *BVerfGE* 59, 128 (163) (in German).
64. *BVerfGE* 61, 18 (27) (in German).

65. *BVerfGE* 61, 126 (137 f.) (in German).
66. *BVerfGE* 64, 261 (272, 281, 284) (in German).
67. *BVerfGE* 69, 1 (22) (in German).
68. *BVerfGE* 72, 105 (115 ff.) (in German).
69. *BVerfGE* 72, 155 (170, 172) (in German).
70. *BVerfGE* 74, 102 (124 f.) (in German).
71. *BVerfGE* 75, 348 (360) (in German).
72. *BVerfGE* 75, 369 (380) (in German).
73. *BVerfGE* 79, 51 (63) (in German).
74. *BVerfGE* 79, 256 (268) (in German).
75. *BVerfGE* 80, 109 (121) (in German).
76. *BVerfGE* 80, 244 (255) (in German).
77. *BVerfGE* 80, 367 (379) (in German).
78. *BVerfGE* 82, 60 (80, 85, 87) (in German).
79. *BVerfGE* 84, 133 (158) (in German).
80. *BVerfGE* 85, 360 (385 f.) (in German).
81. *BVerfGE* 86, 288 (312, 313) (in German).
82. *BVerfGE* 87, 209 (228) (in German).
83. *BVerfGE* 88, 203 (251 f.) (in German).
84. *BVerfGE* 89, 346 (353) (in German).
85. *BVerfGE* 91, 93 (111) (in German).
86. *BVerfGE* 93, 266 (293) (in German).
87. *BVerfGE* 95, 96 (140) (in German).
88. *BVerfGE* 95, 220 (241, 242) (in German).
89. *BVerfGE* 96, 245 (249) (in German).
90. *BVerfGE* 96, 375 (398, 399, 400) (in German).
91. *BVerfGE* 102, 347 (367) (in German).
92. *BVerfGE* 102, 370 (389) (in German).
93. *BVerfGE* 107, 275 (284) (in German).
94. *BVerfGE* 109, 133 (134, 149 ff., 156 ff., 167 ff., 180 ff., 187 ff.) (in German).
95. *BVerfGE* 109, 279 (311, 313, 314, 319, 320, 330) (in German).
96. *BVerfGE* 110, 1 (13) (in German).
97. *BVerfGE* 113, 154 (164) (in German).
98. *BVerfGE* 115, 118 (152 ff., 157 ff., 164) (in German).
99. *BVerfGE* 115, 320 (358 f.) (in German).
100. *BVerfGE* 117, 71 (89 ff., 94 f, 110 ff., 114 ff.) (in German).
101. *BVerfG*, 2. Kammer des Zweiten Senats, NJW 1993, S. 3190 (3190) (in German).
102. *BVerfG*, 2. Kammer des Zweiten Senats, NJW 1994, S. 783; NJW 1994, S. 783 (784) (in German).
103. *BVerfG*, 1. Kammer des Ersten Senats, NJW 2001, S. 594; NJW 2001, S. 2957 (2959); NJW 2006, S. 3409 (in German).
104. *BVerfG*, 1. Kammer des Ersten Senats, NJW 2001, S. 2957 (2958 f.) (in German).
105. *BVerfG*, 1. Kammer des Ersten Senats, Beschluß vom 27.10.2006 – 1 BvR 2103/06 – juris (in German).
106. *BVerfG*, Urteil des Ersten Senats, NJW 2008, S. 822 (829) (in German).
107. *BVerfGK* 3, 49 (52 f.) (in German).
108. *BVerfGK* 3, 39 (53) (in German).
109. *BVerfGK* 5, 237 (243) (in German).
110. *BVerfGK* 7, 120 (122 f) (in German).

Bibliography

Authored books

111. Ladiges M, *Die Bekämpfung nicht-staatlicher Angreifer im Luftraum: unter besonderer Berücksichtigung des § 14 Abs. 3 LuftSiG und der strafrechtlicher Beurteilung der Tötung von Unbeteiligten* (Schriften zum Öffentlichen Recht, Bd. 1068) (2007) 375 ff. (in German).
112. Morlok M, *Selbstverständnis als Rechtskriterium* (Ius Publicum, Bd. 6) (Tübingen 1993) 69 (in German).
113. Stern K, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, Bd. IV: Die einzelnen Grundrechte, 1. Halbband: Der Schutz und die freiheitliche Entfaltung des Individuums, 1. Kapitel, 1. Abschnitt: Der Schutz der Existenz, Persönlichkeit und Rechtsstellung des Menschen, § 97: Die Würde des Menschen* (2006) 3-118, 62 (in German).

Edited books

114. Bernstorff Jochen von, *Pflichtenkollision und Menschenwürdegarantie. Zum Vorrang staatlicher Achtungspflichten im Normbereich von Art. 1 GG*, in: *Der Staat*, Bd. 47, Heft 1 (2008) 21-40, 24 ff. (in German).
115. Dicke K, 'Die der Person innewohnende Würde und die Frage der Universalität der Menschenrechte' in: Heiner Bielefeldt and Winfried Brugger and Klaus Dicke (Hrsg), *Würde und Rechte des Menschen, Festschrift für Johannes Schwartländer zum 70.* (1992) 161-182, 164 (in German).
116. Merkel R, '§ 14 Abs. 3 Luftsicherungsgesetz: Wann und warum darf der Staat töten?' in: *Juristenzeitung*, Bd. 62, Heft 8 (2007) 373-385, 376.
117. Palm U, 'Die Person als ethische Rechtsgrundlage der Verfassungsordnung' in: *Der Staat*, Bd. 47, Heft 1 (2008) 41-62, 56 (in German).
118. Starck C, in: Hermann von Mangoldt and Friedrich Klein and Christian Starck (Hrsg), *Das Bonner Grundgesetz*, Bd. 1, 5. Aufl., München 2005, Art. 1 Rn. 28 (in German).
119. Wolfgang Graf Vitzthum, 'Eher Kant als Klon', in: Kristian Kühl (Hrsg), *Juristen-Rechtsphilosophie (Schriften zu Rechts- und Staatsphilosophie)* Bd. 8 (2007) 213-230 (in German).

Journal articles

120. Böckenförde E-W, 'Die Würde des Menschen war unantastbar' (2003) 204 *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 33.

Viktor Shyshkin

ABSOLUTENESS OF THE RIGHT TO HUMAN DIGNITY (POSITION OF THE FEDERAL CONSTITUTIONAL COURT OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY)

ABSTRACT. Unfortunately, in Ukraine human dignity as a legal category envisaged by Article 3 of the Constitution of Ukraine has not been analyzed and interpreted by the constitutional jurisdiction body which is the only one which should have done this in detail and in a multidimensional manner over more than two decades of its existence, given the constitutional and legal nature of its status, this being an interpreter of the Fundamental Law of our State. This entails a legal vacuum in the entire national theory of human

rights, since the right to human dignity, as well as the right to life is determinant to other fundamental human rights. In this context, a study of theoretical achievements by similar institutions of the European countries with regard to human dignity is becoming relevant.

The contents of the article aim at highlighting only one of many but dominating aspect present in the doctrinal positions of the Federal Constitutional Court of Germany which concerns the absoluteness of the principle entrenched in Part 1, Article 1 of the Constitution of the Federal Republic of Germany (the Constitution of Germany) – human dignity is inviolable. As part of this task, the author attempts at demonstrating the path which the Federal Constitutional Court of Germany (the FCC) has already passed, with its legal conceptual vision and presentation remaining constant. The FCC has laid the major scope of doctrinal provisions regarding the features of a human being and the value of a particular personality as long ago as at the beginning of its operation, for the most part developing them subsequently, with due regard for social challenges and needs of a certain historical period.

The purpose of the article is to show the theoretical approaches and the “deployment” of the ascending and fundamental essence of Part 1, Article 1 of the Constitution of Germany for other fundamental rights entrenched therein. Theoretical interpretations provided in the FCC decisions which are based on philosophical views on the “image” of a human being have already become the core not only of the constitutional doctrine in Germany, but also of the system of legal education of future lawyers. Accordingly, they are worthy of scientific and practical attention for the sake of a further development of Ukrainian constitutionalism in general and especially Ukrainian constitutional jurisdiction in particular.

KEYWORDS: dignity of a human being; inviolability of human dignity; human dignity; dignity of mankind; constitutive and fundamental nature and ascending and functional significance of the constitutional provisions on human dignity; obligations of State power; constitutional doctrine in the decisions of the Federal Constitutional Court of Germany.